

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 14 (Şubat/February 2024), s. 889-903.
Geliş Tarihi-Received: 07.12.2023
Kabul Tarihi-Accepted: 09.02.2024
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1401502

Antikçağ'dan XIX. Yüzyıla Kadar Doğu Akdeniz'de Stratejik Bir Kent: Tarsus (Limanı/İskelesi)*

*From Ancient Ages to XIX. Century a Strategic City in the Eastern Mediterranean:
Tarsus (Port/Pier)*

Osman KİMYA**

Öz

Tarsus tarih boyunca önemli bir tarım, ticaret ve sanayi merkezi olma özelliğini koruyan bir kent konumunda olmuştur. Tarsus'un tarihin her döneminde bir cazibe merkezi haline getiren özellikler kentin kurulduğu yerin mükemmelliği ve Akdeniz'den Anadolu'ya geçişte, önemli bir noktada bulunması olarak sıralanabilir. Tarsus kentine stratejik konumu kazandıran durum ise Tarsus Limanı varlığı olmuştur. Tarsus Limanı eski çağlardan beri Doğu Akdeniz'in en önemli limanı konumunda olmuş ve Tarsus'u Doğu Akdeniz'de parlayan bir yıldız haline getirmiştir. Tarsus'un bu stratejik durumu hem ortaçağ hem de yeniçağ boyunca devam etmiştir. 1516'da Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı idaresine geçen bu liman kenti uzun yıllar boyunca önemli iktisadi faaliyetlerin görüldüğü bir liman olma özelliğini devam ettirmiştir. Dış ticareti gelişen ve yabancı devletlerle güçlü ticari bağlantılara ev sahipliği yapan Tarsus, Çukurova'nın dışarı açılan önemli bir kapısı olma özelliğine de sahip olmuştur. Zamanla coğrafi etkenler nedeniyle bu fiziksel konumunu kaybederek bir kara kenti durumuna gelen Tarsus, 1831-1840 yıllarında, bölgenin tarım potansiyelinin keşfedilmesi ve burada bir tarım devriminin yaşanması sonucunda, Tarsus kentinin bölge bakımından tarımsal önemi artarak sürmüştür. Tarımsal potansiyelin yanı sıra, kentin ticari önemi de hep devam etmiştir. Tarsus İskelesi, bir zamanlar Anadolu'nun önemli ve işlek limanı ve Tarsus şehri bulunduğu bölgenin zengin ve gösterişli bir kentiyken Menderes Nehri'nin taşıdığı alüvyonlar yüzünden limanın önünün tıkanması sebebiyle sahip olduğu önemi zamanla Mersin'e kaptırmıştır.

Bu çalışmada Tarsus kentinin tarihi ve Tarsus Limanı'nın Doğu Akdeniz'de sahip olduğu stratejik konumla birlikte ve burada yapılan faaliyetler üzerinde durulacaktır. Ayrıca bu liman kentinin öneminin kaybetmesinin temel nedenleri dönemin kaynakları ışığında analiz edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Osmanlı Devleti, Tarsus, Tarsus Limanı.

Abstract

Tarsus is a city that has preserved its feature of being an important center of agriculture, trade and industry throughout history. The features that make Tarsus a center of attraction for

* Bu makale daha önce Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı ve Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi iş birliğinde 03-05 Haziran 2022 tarihlerinde Niğde'de düzenlenen Doğu Akdeniz'in Geleceği ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Dr., MEB Tarih Öğretmeni, e-posta: osmankimya65@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4168-5424.

every period of history can be listed as the perfection of the place where the city was founded and its location at an important point in the transition from the Mediterranean to Anatolia. The situation that gave the city of Tarsus its strategic position was the presence of Tarsus Port. Tarsus Port has been the most important port of the Eastern Mediterranean since ancient times, and this has made Tarsus a shining star in the Eastern Mediterranean. This strategic situation of Tarsus continued from the Middle Ages to the New Age. This port city, which was taken over by the Ottoman administration by Yavuz Sultan Selim in 1516, continued to be a port where important economic activities were seen for many years. Tarsus, which has developed foreign trade and hosted strong commercial connections with foreign states, has also had the feature of being an important gateway to Çukurova. Tarsus, which lost its physical position over time due to geographical factors and became a land city, continued to increase the agricultural importance of the city of Tarsus in terms of the region, as a result of the discovery of the agricultural potential of the region and an agricultural revolution in the years 1831-1840. In addition to the agricultural potential, the commercial importance of the city has always continued. Tarsus Pier, which was once an important and busy port, rich and flamboyant city of Anatolia, lost its importance to Mersin as it came today, due to the obstruction of the port due to the alluvium carried by the river.

The study will focus on the history of the city of Tarsus, the strategic location of the Tarsus Port in the Eastern Mediterranean and the activities carried out here. In addition, the main reasons for the loss of importance of this port city will be tried to be given in the light of the sources of the period.

Keywords: Eastern Mediterranean, Ottoman Empire, Tarsus, Tarsus Port.

Giriş

Kentler medeniyetlerin temeli olan ve insanlık tarihini başlatan önemli değerlerdendir. Tarih boyunca pek çok kent bünyesinde bulunduğu medeniyetlere temel oluşturarak çığır açmalarını sağlamıştır. Tarihte çığır açan ve birçok medeniyete temel oluşturmuş kentlerden biri de Tarsus'tur. Bir kentin yaşamını etkileyen en önemli koşullardan biri kentin kurulduğu coğrafyadır. Anadolu'da geçmişi tarih öncesi dönemlere dayanan pek çok kent vardır, bunlardan bazıları kurulduktan belli bir süre sonra doğal afet, savaş ve salgın hastalıklar gibi nedenlerde yıkılarak tarih sahnesinde silinmiştir. Bazı kentler de bütün olumsuzluklara rağmen günümüze kadar varlığını devam ettirebilmiştir. Bu önemli kentlerden birisi de Tarsus'tur. Tarsus ismi kaynaklarda Tarsos ya da Tarsol, Osmanlı dönemine ait kaynaklarda Tarsus veya Tersus şeklinde kaydedilmiştir (Bilgili, 2001, s. 17). Şehrin adı Hitit tabletlerinde Tarpa, Grek kaynaklarında Tharsis, Tarz, Tarsi, Tarsos, Asur kaynaklarında Tarzi, Arap ve Osmanlı kaynaklarında Tersis ve Tarsus şeklinde kaydedilmiştir. Kelime eski Yunanca'da "ayak tabanı" anlamı taşıdığı, Tarhon veya Baal Tarz gibi ilâhların bu isimden geldiği şeklinde efsaneler vardır (Bilgili, 2011, s. 111).

Anadolu coğrafyasında Kilikya olarak adlandırılan bölgede bulunan Tarsus kuruluşundan itibaren altı kere tahrip edilmesine rağmen her seferinde yeniden inşa edilerek, kendine has kültür ve medeniyetini oluşturarak tarihteki yerini sağlamlaştırmıştır (Görür, 1988, s. 16). Kurulduğu coğrafyada sahip olduğu rol ile Mezopotamya, Helenistik ve Anadolu'daki kültürel değerleri alarak kendi sentezini oluşturmuştur. Tarihi serüveniyle şehir kendine has bir uygarlık merkezi olmuştur. Musevilik ile beraber Hıristiyanlık ve Müslümanlık için ayrı ayrı önem arz etmiştir. Bunun temel nedeni bulunduğu konumu ve kendine has uygarlık olmasıdır denilebilir. Tarsus, Roma, Selevkos, Makedon, Hitit, Babil ve Pers gibi uygarlıkların olduğu büyük dönemlerde ve devirlerde varlığını muhafaza etmiştir. İslam fetihlerinin başlamasından sonra İslam Devleti ile Bizans arasında sınır kenti olması ve iki devlet arasında sürekli savaşlar meydana gelmesine rağmen bu dönemde de özgün yapısını korumuş ve kısa sürede Anadolu'nun ve İslam dünyasının en canlı ve zengin kentleri arasına girmiştir (Bahadır, 2010, s. 40).

1. İlkçağlardan Osmanlı Dönemi'ne Kadar Tarsus

Coğrafi olarak Çukurova'nın güneybatısında Toroslar'ın güneyinde düz bir arazide bulunur (Bilgili, 2011, s. 111). İslâm kaynaklarında Nehr-i Berdân olarak geçen kent günümüzde Karasu olarak bilinen ve bugün kentin kenarından geçmekte olan Kdynos (Cydnos) Nehri üzerine kurulmuştur (Yıldız, 2010, s. 29). Başka bir tanıma göre Tarsus, Çukurova'nın batısında Tarsus Nehri'nin meydana geldiği ovanın ortasında kurulmuş ilkçağlardan itibaren önemli bir yerleşim yeridir (Kimya, 2017, s. 4). Kâmüsu'l-A'lâm kent ile alakalı bilgiyi "*Adana Vilayetinin Mersin Sancağında ve Mersin'in otuz kilometre Şark-ı Şimalisinde olarak mezkûr iskeleden Adana'ya giden demir yolu hattı üzerinde ve hem namı olan nehrin sahil-i garbisinde kaza merkezi bir kasaba olduğu*" şeklinde kaydetmektedir (Şemseddin Sâmî, 2003, s. 608).

İlkçağlardan günümüze kadar Akdeniz dünyasında önemli bir kent olan ve aynı isimle gelen kentin kuruluşu hakkında net bir bilgiye sahip değiliz. Tarsus ve civarında yapılan kazı çalışmalarında M.Ö. 7. bin yıllarına kadar uzanan yaşam kalıntılarına rastlanmaktadır (Özgüç, 1947, s. 364-367)¹. Kuruluş tarihi kesin olarak bilinmeyen kentin, Doğu Akdeniz'deki etkili konumu hep devam etmiştir.

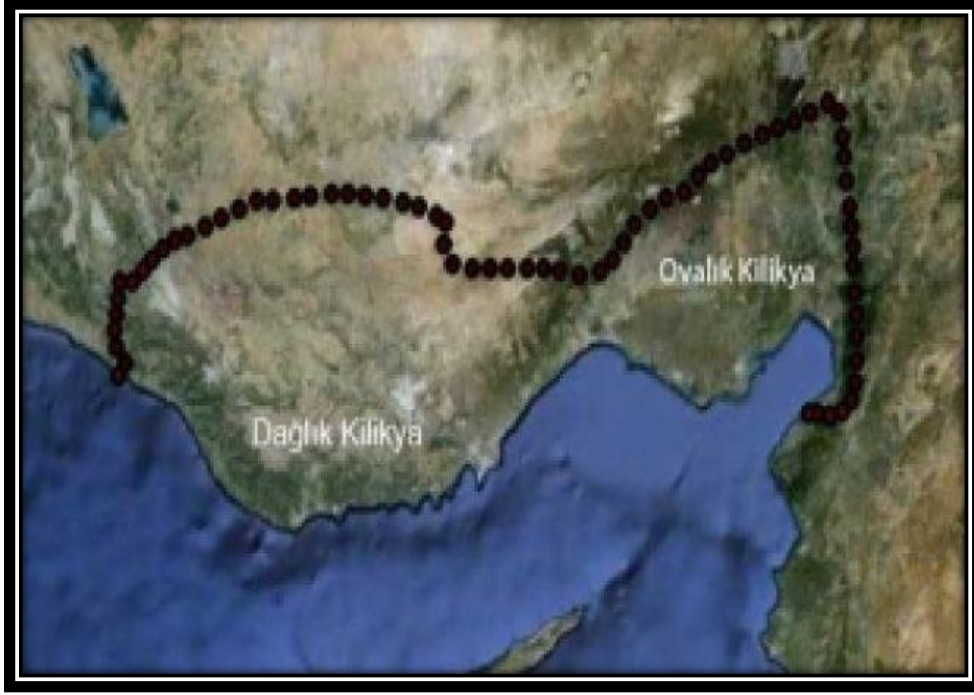
Tarsus'un en eski sakinlerinin Luwiler olduğu kabul edilir. Hititlerle aynı soydan geldiklerine inanılan Luwiler, M.Ö. 2300 yılından itibaren sahneye çıkarak Tarsus'ta Luwi ve Hitit kültürü başlatmıştır. Tarsus bu dönemde Kizzuwatna'nın başkenti ve Hitit Devleti'nin de önemli bir kenti olarak varlığın sürdürmüştür (Bilgili, 2011, s. 111-114; Uğuz, 2011, s. 8)². Hititlerin yıkılmasından sonra şehir, M.Ö. IX. yüzyılın ortalarına kadar Kuzey Mezopotamya'da yaşayan Asurluların hâkimiyet alanında kalmıştır (Erzen, 2007, s. 7; Uğuz, 2011, s. 8). Asur yönetimine geçtikten sonra kentte idareye karşı isyanlar çıkmış ve Asur kralı tarafından isyanlar bastırılmıştır. Ancak isyanlardan dolayı kent büyük oranda tahrip edilmiştir. Bu dönemde Gözlükule'de bulunan kent, Tarsus Çayı'nın iki yakasına taşınmış ve yeni bir kent kurulmuştur. Bu şekilde Tarsus kentinin günümüzdeki temelleri atılmış ve uzun süre Asur hâkimiyetinde kalmıştır (Kimya, 2017, s. 7). Asurlulardan sonra burada Babil ve Lidyalılar hâkimiyet kurmaya çalışmışlardır. Babil Kralı, Lidya Kralı ile anlaşarak Medlerle savaşmıştır. Savaştan sonra Babilliler kente hâkim olmuşlar, ancak bu hâkimiyet çok kısa sürmüştür ve Pers Kralı Anadolu'da ilerleyerek, batıda Lidya'yı Güneydoğu'da ise Babil Devleti'ni yıkarak büyük bir Pers Devleti kurmuştur. Bununla Tarsus'ta Pers hâkimiyeti başlamıştır. Kent ise Pers İmparatorluğu'na bağlı bir eyalet haline gelmiştir (Kimya, 2017, s. 7).

Persler, idareyi yerli kralların elinden alıp merkezden atadıkları valiler aracılığıyla Tarsus'u idare etmiştir. Kent bununla Pers İmparatorluğu'na tabi Kilikya Satraplığı'nın merkezi haline gelmiş ve bu hâkimiyet Makedon istilasına kadar devam etmiştir (Bahadır, 2010, s. 41)³. Genç yaşta Makedonya kralı olan Büyük İskender, M.Ö. 333'te Doğu seferine çıkınca Orta Anadolu'dan geçerek Perslerin elinde bulunan Kilikya bölgesine gelmiştir. Bölgeyi savaş olmadan teslim almış ve Tarsus bu tarihten sonra Makedonya Krallığına bağlı olan Kilikya Satraplığı'nın merkezi olmuştur (Uluğ, 1943, s. 135; Tarsus Ticaret ve Sanayi Odası, 1986, s. 23).

¹ Kazıların yapıldığı Gözlükule, kentin güney tarafında 20 veya 25 metre yüksekliğinde bulunan bir höyüktür. Burada yapılan kazılarda Neolitik Dönem'e ait kalıntılar bulunmuştur. Bu kalıntılar kentin ilkçağlardan beri mamur bir kent olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bkz. (Mazak ve Doğan, 2014, s. 31; Uğuz, 2011, s. 7). Kâmüsu'l-A'lâm ise Fenikeliler tarafından kentin tesis edildiğini belirtmektedir. Bkz. (Şemseddin Sâmî, 2003, s. 608)

² Kent M.Ö. XII. yüzyıla kadar Hititlerin egemenliğinde kalmıştır. Bkz. (Refik, 1912, s. 329).

³ Kilikya: Alanya'dan başlayarak Mersin, Tarsus ve Adana'yı da içine alan, kuzeyden Toros dağlarıyla çevrili alanı kapsayan antik bölgedir (Durugönül, 2001-2002, s. 107-119). Uzun süre Roma İmparatorluğu hâkimiyetinde kaldı. Günümüzde Çukurova olarak adlandırdığımız bölgedir.

Harita: Kilikya olarak adlandırılan bölgenin haritası

Büyük İskender'in ölümüyle, komutanları arasında savaşların olduğu ve Tarsus'u bu sefer bölgede kurulan Selevkos Krallığı'nın hâkimiyetine girdiği anlaşılmaktadır (Ramsay, 2000, s. 102-103). Roma İmparatoru Pompei, Selevkos Krallığı'nın başkenti Antakya'yı M.Ö. 64 yılında alınca, Tarsus'ta Roma hâkimiyeti başlamıştır. Roma egemenliğine girmesiyle kent Roma ile bağlantısı olan bir ticaret ve kültürel merkezi durumuna gelmiştir. Ayrıca Tarsus Roma'ya bağlı olan Kilikya eyaletinin başkenti olmuştur⁴. Roma egemenliğinde kalan şehir Müslümanların bu coğrafyaya gelmesine kadar Sasaniler ve Bizanslılar arasında birkaç kez el değiştirmiştir. (Yurt Ansiklopedisi, 1982, s. 3637). Doğu Roma İmparatoru (Bizans) Jüstinianius (527-565) zamanında kentte önemli imar faaliyetleri yapılmıştır (Darkot, 2001, s. 18-24)⁵. Doğu Roma İmparatorluğu'nda Kilikya eyaletinin başkenti olan Tarsus, Akdeniz Roma Dünyası'nda ticari ve kültürel şehir özelliğini İslâm hâkimiyetine kadar devam ettirmiştir.

⁴Tarsus sadece Roma'ya değil hâkimiyeti altında kaldığı birçok devlete başkentlik yapmıştır (Ostrogorsky, 1981, s. 88); M.Ö. 41 yılında Roma İmparatoru Markus Antonius ve Mısır Kraliçesi Kleopatra kentte buluşmuştur. Bu buluşma sonrasında Tarsus, Roma İmparatorluğu'nun önemli kentlerinden biri hâline gelmiştir. Bu dönemde Bergama'da bulunan yaklaşık 200 bin kitabın Tarsus'a getirildiği bilinmektedir. Ayrıca bütün ticaret yollarının geçtiği, gözde ve zengin bir kent haline gelmiştir. Uzun yıllar bölgenin ticaret, bilim ve kültür merkezi olma özelliğini devam ettirmiştir. Bu dönemde kentte ön plana çıkan kişilerden biri Aziz Paulus'tur. Selevkoslar Dönemi'nde, III. Aniokhos zamanında, Filistin'den sürülen 2.000 Yahudi ailesinden birine mensup olan Aziz Paulus, sonradan Hristiyanlığı seçerek bir din olarak yayılmasında büyük rol oynamıştır (Uğuz, 2011, s. 11).

⁵ Tarsus Çayı'nın 537 ve 550 yıllarında iki kez taşması ve yerleşim alanlarına zarar vermesi üzerine kentin içinden geçen suyun yatağı değiştirilerek doğuya kaydırılmıştır. Su yatağı üzerine yapılan köprü Jüstinian köprüsü olarak adlandırılmıştır. Günümüzde Bac Köprüsü olarak bilinmektedir, Bac ismi ise Osmanlı döneminde Tarsus Irmağı üzerinden geçen ticaret erbabından alınan bac vergisinden gelmektedir. Kentin içme suyu ihtiyacını karşılamak için su kanalları yapılmıştır (Uğuz, 2011, s. 12).

Harita: Orta Çağda Kilikya bölgesine ait bir harita

Hız. Ömer zamanında İslam ordusu Tarsus ve Antakya'ya akınlarda bulunmuş. Ancak bölgenin fethi 647'de Hız. Osman zamanında Muaviye tarafından gerçekleşmiştir. Ancak bu fetih Müslüman-Bizans mücadelelerinden ötürü kalıcı olmamıştır (Belâzurî, 1987, s. 223-224). Emevî Devleti'nin kurulmasından (661) sonra Anadolu'ya daha planlı akınlar yapılmaya başlanmıştır. Bundan sonra Emevîlerin hâkimiyetinde kalan kent Bizans-Emevî arasında bir sınır kenti konumuna gelmiştir. Emevîler, avâsım⁶ denilen sınır şehirleri tahkim ettiklerinde Bizans'a karşı yapılacak akınlarda ileri karakol olarak Tarsus'u kullanmıştır. Bundan dolayı şehir iki devlet arasında dönem dönem el değiştirmiştir. Bu durum kentin tahrip olmasına ve kentte ticari hayatın olumsuz etkilenmesine neden olmuştur (Darkot, 2001, s. 19).

Emevîler, sonra da kurulan Abbâsîler (750) güçlü zamanlarında Tarsus'a egemen oldular. Bu iki Müslüman devletin zayıf olduğu zamanlarda Bizans, Kilikya bölgesini tekrar topraklarına katmaktaydı. Tarsus bir dönem de Abbâsîlerin Mısır valisi olan Tolunoğlu Devleti'nin egemenliğine girdi. Ancak Tolunoğlu Devleti'nin 900 yılında yıkılmasıyla yeniden Abbâsîlere bağlı kaldı. Abbâsîlerin zayıflamasıyla Bizans Devleti'nin Kilikya bölgesine saldırıları artmaya başladı ve 948'de kent Bizans kuvvetleri tarafından ele geçirildi ve tahrip edildi (Uğuz, 2011, s. 14).

Bir dönem Bizans hâkimiyetinin zayıflamasını fırsat bilen Ermeniler Kilikya bölgesini ve dolayısıyla Tarsus'u 1077-1083'te alarak burada bir Ermeni Prensiği kurdu (Poş, 2005, s. 243-278). Ancak Selçuklu komutanlarından Kutalmışoğlu Süleyman Şah 1083-1084'te Tarsus ve Adana bölgesini fethetti (Gök, 2016, 7). Haçlıların 1097'de bölgeye gelmesiyle birlikte şehir haçlılar tarafından ele geçirilerek, Antakya Prensiği kuruldu ve idaresi Bohemond'a verildi. Bununla kent Müslümanlar, Bizans, Ermeniler ve Haçlılar arasında sürekli el değiştirmeye başladı (Bilgili, 2001, s. 23; Meydan Larousse, 1988, 12).

Selçuklu Sultanı Alâaddin Keykubad zamanında kent yeniden Türkiye Selçuklu Devleti'ne bağlandı (Gök, 2016, 7). Kentin bu şekilde sürekli el değiştirmesi kentin tahrip edilmesine neden oldu. 1243'te yapılan Köseadağ savaşından sonra kent Moğollar tarafından işgal edildi (Uğuz, 2011, s. 15; Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985, 3984). 1275 yılında Türkmen boyları Memlûklarla birlikte Kilikya bölgesine akınlar yaptılar. 1334'te kadar süren bu akınlarla Kilikya Ermeni Krallığı zayıfladı. Bu dönemde Ramazanoğulları ve

⁶ *Avâsım*: İslam Devleti ve Bizans arasında tahkim edilen sınır kentlerine denilmiştir. Sözlük anlamı korumak engel olmaktır (Yıldız, 1991, s. 111-112).

bunlara tabi Varsak Türkmenleri de Çukurova bölgesine yerleşmeye başladı (Sümer, 1985, 612). Bundan sonra Memlûklar ile Karamanoğulları arasında uzun süre devam edecek olan Çukurova'ya hâkim olma mücadelesi başladı. Fatih'in 1483'te Karamanoğullarını ortadan kaldırmasıyla, Çukurova bölgesinde devam eden Karamanoğulları-Memlûk mücadelesi, Osmanlı-Memlûk çatışmasına dönüştü (Poş, 2005, s. 247; Poş, 2008).

2. Osmanlı İdaresinde Tarsus

Yukarıda bahsedildiği üzere II. Bayezid döneminde başlayan çatışmalar bir süre Memlûkların zaferiyle devam ettikten sonra, Osmanlı Devleti Karagöz Paşa'nın eliyle Adana ve Tarsus yöresini Ramazanoğullarından aldı (Rasim, 2000, 101). Kent akabinde tekrar Memlûkların eline geçti (Baltacı, 2010, 313-314). Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkışı ile bu durum değişmiştir. İmparatorluk topraklarına Hicaz ve Suriye'yi katan Yavuz Sultan Selim fetihlerine devam ederek 24 Ağustos 1516'da Mercidabık ve 22 Ocak 1517'de Ridaniye savaşlarıyla Memlûk Devleti'ni ortadan kaldırmış ve Mısır Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir (Hadîdi, 1991, s. 418; Jorga, 2009, 283-287). Böylece, ilk dönemlerde Memlûkların üstünlüğü ile başlayan çatışma süreci Osmanlıların kesin zaferi ile son bulduğu gibi Çukurova ve havalisinde Osmanlı egemenliği başlamıştır. İlk çağlardan itibaren sık sık el değiştiren kentte Osmanlı egemenliğiyle el değiştirme dönemi bitmiştir. Sultan I. Selim bölgenin idaresini genelde Ramazanoğullarından olan beylere verdi (Uğuz, 2011, s. 18).

Tarsus konumu gereği Osmanlı hâkimiyetinde olduğu dönemlerde Halep, Adana ve Kıbrıs gibi farklı eyaletlere bağlı bir sancak durumunda kaldı (Mazak ve Doğan, s. 32; Bilgili, 2001, s. 38)⁷. Şemseddin Sâmî kenti anlatırken "*bir vakit ticaret ve me'muriyetçe İskenderiye ye rekabet etmiştir*" şeklindeki ifadesinden anlaşılmaktadır ki kent Osmanlı döneminde önemli bir ticaret merkezi olmuştur (Şemseddin Sâmî, 2003, s. 608)⁸.

Osmanlı idaresi altında uzun yıllar kalan Tarsus, 1832-1840 yılları arasında Mısırlı İbrahim Paşa tarafından ele geçirildi. Osmanlı Devleti 1840'ta yeniden bölgenin hâkimiyetini eline aldı (Kutluoğlu, 2000, s. 330-333)⁹. 1867'de Osmanlı Devleti'nde bazı idarî düzenlemelerin yapılması neticesinde Adana vilâyet olunca, Tarsus, Adana sınırları içerisinde kaldı ve Adana'ya bağlı bir sancak konumuna geldi. 1888'de Mersin'in limanı

⁷ Kâtip Çelebi, Tarsus'un 1600'lerde Kıbrıs eyaletine tabi olduğunu yazmaktadır (Çelebi, 1145, s. 603). Ayrıca Osmanlı yol sisteminde Anadolu'nun sağ kolundan ayrılan tali yollar genel olarak üç önemli hatta ayrılmıştır. Bunlardan en önemlisi bir ana yol hüviyeti taşıyan İzmir, Bodrum ve Antalya-Anamur yoludur. Bu yol güzergâhında, İç-İl-Karaman arasında Tarsus menzili bulunmaktadır. Menzil defterlerine göre Tarsus menzili kendisinden önceki menzile 18, İstanbul'a ise 184 saat mesafedeydi. Bkz. (Halaçoğlu, 2014, s. 64-66).

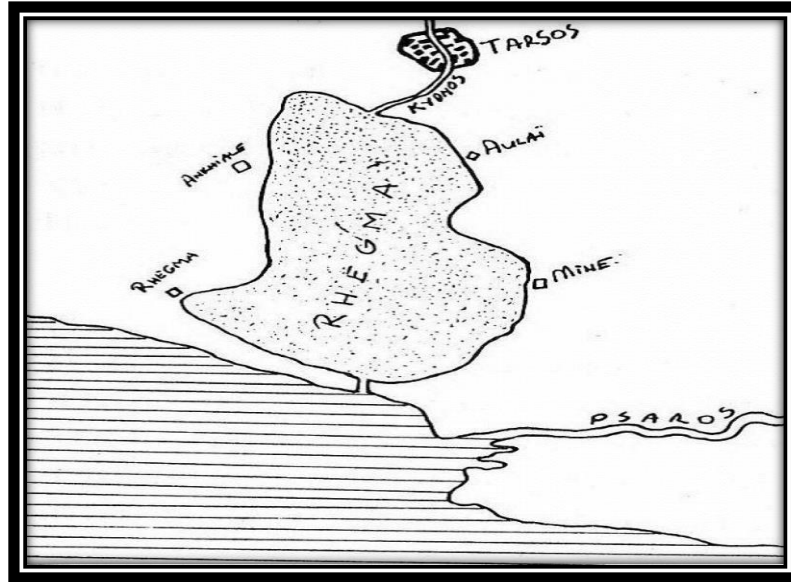
⁸ Eski çağda ve erken Bizans döneminde Kilikya'da Torosların en rahat geçilebilen yeri olan Gülek boğazı için en doğal başlangıç yeri Tarsus şehri olup, buradan en eski zamanlardan beri Ortaçağın sonlarına kadar - Bertrandon de la Broquiere'nin 1432-33 yılında yaptığı gibi Toros geçidi aşılyordu. Ortaçağda kumlaşmasından dolayı öneminin bir kısmını yitiren Tarsus şehri, zamanla Adana'nın gölgesinde kalmıştır. Ramazanoğulları ve daha sonra kesin olarak Osmanlı döneminde, Adana Gülek Boğazı'nın çıkış noktası haline gelmiştir (Taeschner, 2010, s. 138-139). Taeschner'in verdiği bilgiye göre şövalye Arnold von Harff 1496-99 yılları arasında yaptığı seyahatinde Tarsus'tan üç günlük yürüyüş ile Koriko (Kurko) ve buradan da üç günlük seyahat sonucunda Larende üzerindeki Marada Kalesi'ne gelmişti (Taeschner, 2010, s. 140). Evliya Çelebi Hac yolculuğu esnasında Akdeniz bölgesinde Antalya'dan başladığı yolculuğunda Tarsus ve Adana üzerinden Maraş'a, buradan Besni-Antep üzerinden Kilis ve Halep'e giden yola girmiştir (Taeschner, 2010, s. 46).

⁹ 1789'da Kavala'da doğan İbrahim Paşa, Mehmed Ali Paşa'nın büyük oğludur. Osmanlı Devleti'ne rehin olarak gönderilmişti. Mart 1807'de Mısır'a gidip Osmanlı Devleti adına defterdarlık görevinde bulundu. 1816'da Cidde valisi olup Vehhâbî meselesinde devlete hizmet etti. 1832'de Adana ve Cidde valisi oldu. 1839'dan 1845'e kadar Osmanlı Devleti'ne karşı savaştı. Akka'da yenilerek Mısır'a geri gitti. Avrupa'yı dolaşan İbrahim Paşa 1847'de Osmanlı Devleti tarafından İstanbul'a çağrılarak Mısır valiliğine atandı. İbrahim Paşa Osmanlı hizmetinde çeşitli görevlerde bulundu. Mısır'da iken hastalanarak vefat etti. Bkz. (Süreyya, 1996, 94; Kutluoğlu, 2000, s. 330-333).

sayesinde ticari olarak ön plana çıkmaya başlaması ve gelişmesi Tarsus'un geri planda kalmasına neden oldu (Bilgili, 2001, s. 38)¹⁰. Kent I. Dünya savaşından sonra 1918'den 1921'e kadar Fransızlar tarafından işgal edildi. 1921'de yapılan Ankara antlaşmasıyla Tarsus Türkiye'nin hâkimiyetine geçmiştir (Cengiz, 1983, s. 74-75). Cumhuriyet döneminde Mersin'in daha da önem kazanarak vilayet olması üzerine, Tarsus bir kaza olarak Mersin'e bağlandı ve bu durum günümüze kadar halen devam etmektedir (Bilgili, 2001, s. 38).

3. İlkçağlardan XIX. Yüzyıla Kadar Tarsus Limanı veya İskelesi

Tarihte Berdan (Kydnos) (Öz, 1998, s. 25; Bilgili, 2001, s. 19-20)¹¹, Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin taşıdığı alüvyonların birikmesiyle oluşan Çukurova ve çevresine Ovalık Kilikya denilmektedir. Birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı bilinen Kilikya'nın en önemli kültür ve liman şehri ise Tarsus olmuştur (Bilgili, 2001, s. 19). Kuruluş tarihi ilk çağlara dayanan Tarsus, kısa sürede birçok kez el değiştirdiğinden liman özelliği geri planda kalmıştır. Toros dağlarından eriyen karların suları Seyhan, Ceyhan ve Berdan (Kydnos) nehirleri aracılığıyla Akdeniz'e ulaşmaktaydı.

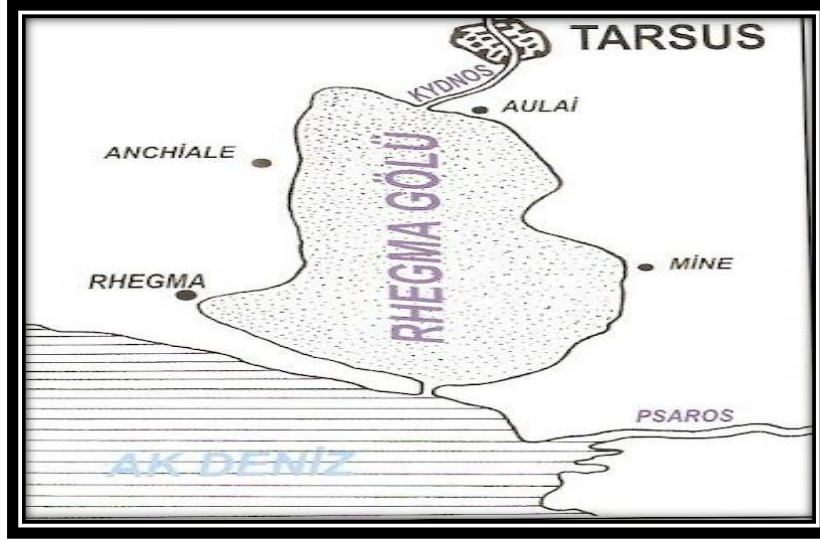
Harita: Rhegma Gölü'nün antik çağdaki görünümü (Öz, 1998, s. 26)

Tarsus'u ön plana çıkaran önemli bir etkende Rhegma Gölü'nün varlığı olmuştur. Rhegma Gölü'nü besleyen temel kaynak Kydnos (Berdan) Nehri olmuştur. Tarsus ve civarında yaşana insanlar Tarsus'ta bulunan Rhegma Gölü'nü doğal bir liman gibi kullanmışlardır. Rhegma Gölü ile kent ticari ve askeri olarak bölge kentleri arasında ön plana çıkmıştır. Toroslardan getirilen ağaçlar Kydno (Berdan) Nehri aracılığıyla Rhegma'ya indirilir, orada askeri ve ticari gemiler yapılırdı. Rhegma Gölü Akdeniz'e kanallarla bağlantılı olduğundan şiddetli dalgaların önünü kapatmaktaydı. Bu durumda şiddetli dalgalar Rhegma'ya giremiyor ve tersaneye zarar veremiyordu. Bununla antik çağda tersanecilik Rhegma kıyılarında gelişmiştir (Öz, 1998, s. 25). Kydnos Irmağı bu göle dökülmekteydi. Akdeniz'e gelen gemiler kanallar aracılığıyla Rhegma Gölü'ne girmekte

¹⁰ Şemseddin Sâmî Kâmûsü'l-A'lâm'da verdiği bilgilerin devamında "Kışın 18.000 kadar ahali 31 camii şerif, 19 medresesi, 2 tekkesi, cemaati muhtelifeye mensub 5 kilise, 10 han'ı, 2 hamamı, 24 mektebi, 5 değirmeni, 6 pamuk fabrikası ve hayli işlek ticareti vardır" şeklindedir. Bkz. (Şemseddin Sâmî, 2003, 608).

¹¹ Berdan (Kydnos) Irmağı Tarsus'un en önemli ırmağıdır. Antik dönemlerde Kydnos, günümüzde ise Berdan olarak anılmaktadır. Bolkar dağlarından başlayan ırmak suları Akdeniz'e dökülmektedir. Bu ırmak bölgede gelişimine büyük katkılar yapmıştır (Öz, 1998, s. 25; Bilgili, 2001, s. 19-20).

ve orada demirlemekteydiler. Göl, bulunduğu konumdan ötürü ticari ve askeri bakımdan stratejik bir öneme sahip olmuştur (Bilgili, 2001, s. 26).

Harita: Rhegma Gölü'nün antik çağdaki bir başka görünümü (Öz, 1998, s. 26)

Kent Roma egemenliğine girmesiyle, Roma ile bağlantısı olan bir ticaret ve kültür merkezi durumuna geldi. Uzun yıllar Romalıların elinde kalan kent, Rhegma Gölü sayesinde uzun yıllar boyunca bütün ticaret yollarının geçtiği, görkemli ve zengin bir kent olmuştur (Çıplak, 1968, s. 70). Nehrin ağzından iç limana giren gemiler bu gölde bulunan iskelelere yanaşırdı. Burası Tarsus'un bir nevi donanma üssüydü. İskeleler ticari malların yüklenmesi ve indirilmesi için sürekli kullanıma hazır haldeydi. Akdeniz ve Karadeniz sahillerindeki limanlar batıyla ticaret yapmak için aktif şekilde kullanılırdı. Kilikya bölgesinde bu aktif ticareti sağlayan etmen ise Tarsus limanının varlığıydı. Kilikya'nın ticari ilişkileri ve ürünleri Tarsus limanı sayesinde sağlanmaktaydı.

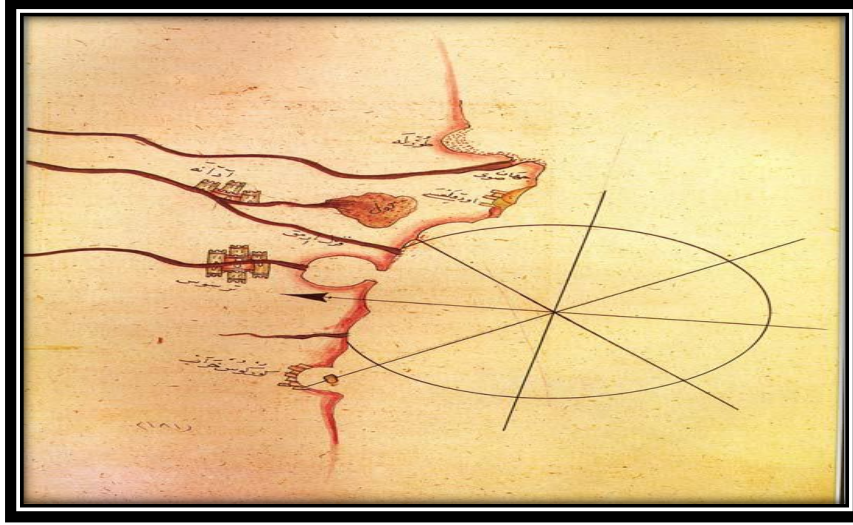
Romalılar Tarsus ve benzeri limanları Roma'ya kadar uzanan deniz ticaretinin hareket noktaları olarak kullanmaktaydı. Çeşitli madenler, bal, şarap, sirke, ayakkabı, yün, dokuma ve ehil hayvanlar Tarsus limanından gemilere yüklenerek Roma'ya sevk edilirdi (Bilgili, 2001, s. 82-83). Tarsus'un içinden geçen Kydnos (Berdan) Nehri'nin bazı dönemlerde taşkınlar yapması kente büyük zararlar vermesi üzerine kentte birtakım imar faaliyetleri yapıldı. Özellikle M.S. 6. yüzyılda meydana gelen su taşkınları nedeniyle, Doğu Roma İmparatoru Justiniaus, nehrin yatağının değiştirilmesi için birtakım çalışmalar yaptırdı ve nehrin yatağı biraz doğuya kaydırıldı. Bu durumdan dolayı kentin içinde bulunan ve nehirler tarafından beslenen Rhegma Gölü'ne yeterli miktarda suyun gitmesi akması engellenmiş oldu. Doğal bir liman olan bu göle yeterli suyun verilmemesi zamanla bataklıkla dönüşmesine neden oldu (Öz, 1998, s. 29). Tarsus liman kenti olduğu zamanlarda genelde tüccarların uğrak noktasıydı. Tarsus'a egemen olan güçler zaman zaman ticari hayatı canlı tutmak adına bazı ticari imtiyazlar dahi vermiştir¹².

4. Osmanlı İdaresinde Tarsus İskelesi

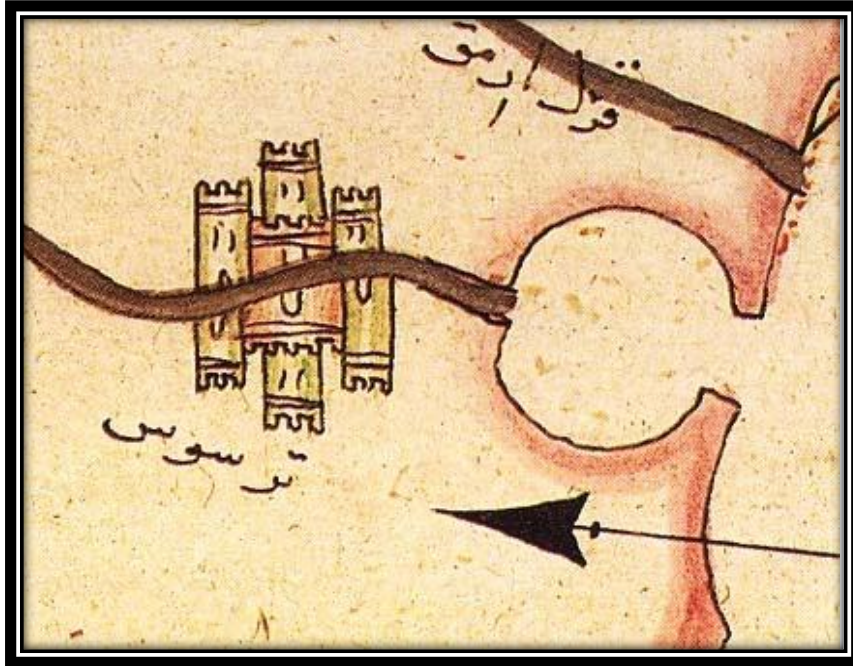
Antikçağlardan itibaren önemli bir konumda bulunan Tarsus, Roma'nın egemenliğine girmesiyle Rhegma Gölü sayesinde tam bir liman kenti özelliğine sahip oldu. Ancak bölgedeki konumu gereği sık sık istilalara maruz kalan ve sık sık el değiştiren kent X. yüzyıldan XVI. yüzyılın başlarına kadar liman kenti olarak geri planda

¹² Bizans İmparatoru, Venediklilere Antakya, Tarsus ve Adana kıyılarında ticari imtiyazlar vermiştir (Atan, 1990, s. 11). Aynı şekilde Ermeni hâkimiyetinde olduğu dönemde ise Cenevizlilere bazı imtiyazlar verilmişti. Hatta verilen ticari imtiyazlarla, Adana, Tarsus ve Sis birer Cenova kolonisi haline geldi (Bilgili, 2001, s. 85).

kaldı. 1517'de Osmanlı egemenliğine girmesiyle kentte yeniden bir ticari ve kültürel canlanma görülmeye başlandı. Piri Reis 1520'lerde Çukurova'nın haritasını çizerken Tarsus bir kale kenti olarak ırmak kıyısında göstermektedir(Piri Reis, 1988, s. 1581).

Harita1: Piri Reis'in Tarsus Çevresini Gösteren Haritası (Piri Reis, 1988, s. 1582-1583).

Harita 2: Piri Reis'in Tarsus Limanı'nı Gösteren Haritası (Piri Reis, 1988, s. 1582-1583).

Osmanlı arşiv kayıtları incelendiğinde kentin Osmanlı egemenliğine girmesinden itibaren Tarsus Limanı veya iskelesinin yeniden kullanılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. H. 16 Recep 1198 / M. 5 Haziran 1784'te Tarsus'taki yöneticiler yazılan bir emirde Bereketli hasılatından olan kurşun madenlerinin Kaptan-ı derya Gazi Hasan Paşa aracılığıyla Tarsus İskelesi'nden yüklenerek İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir (BOA. C..DRB. 58/2879). Bereketli madeniyle ilgili H. 04 Safer 1199 / M. 17 Aralık 1784'te yazılan farklı bir emirde yine Tarsus İskelesi'nden Gazi Hasan Paşa tarafından kalyonla İstanbul'a sevk edilen mallar ve miktarları ile ilgili detaylı bilgiler verilmektedir (BOA. C..DRB.16/776).

Tarsus'taki idarecilere H. 27 Şaban 1200 / M. 25 Haziran 1786 tarihinde yazılan

başka bir talimatta yine bölgede bulunan madenlerin Tarsus İskelesi'ne nakledilmesi emredilmiştir (BOA. C..DRB. 22/1052). Benzer şekilde talimat Niğde Sancağına da yazılmıştır. Talimatta Tarsus İskelesi'ne gönderilen kurşun madenleri hakkında çeşitli hükümler verilmiştir (BOA. C..DRB.26/1282). Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla Tarsus Limanı Osmanlı egemenliğinde bulunduğu genelde Tarsus İskelesi olarak geçmektedir. Tarsus İskelesinde en çok söz konusu olan yük ise kurşun madeni olmuştur. Yazılan talimatlarda genel itibarıyla kurşun madenlerinin kalyonlara yüklenerek İstanbul'a sevk edilmesi şeklindeydi.

Maden taşımacılığı dışında yine Osmanlı Devleti ordunun zahiresi için de zaman zaman iskeleyi kullanmıştır. H. 29 Rabîu'l-evvel 1215 / M. 20 Ağustos 1800 tarihinde Yafa'da bulunan ordunun ihtiyaçları için Tarsus İskelesinden arpa nakledildiği anlaşılmaktadır (BOA. C..DH. 226/11256). Aynı tarihli başka bir emirde ise Tarsus İskelesi'nden Yafa'daki ordu için gönderilen arpayı taşıyan gemicilere taşıma ücretleri verildiği yazılmaktadır (BOA. C..AS. 1104/48835).

Rodos Mutasarrıfı Hasan Bey'e yazılan hükümde ise ordu için Bozok ve civar yerlerden toplanacak arpanın bir an evvel Tarsus İskelesi'ne nakledilmesi istenmiştir (BOA. C..AS. 26/1181). Arpa dışında Tarsus İskelesi'nden taşınan önemli bir zahire ise buğday olmuştur. H. 08 Ramazan 1226 / M. 26 Eylül 1811 tarihinde yazılan bir hükümde Tarsus İskelesi'nden yüklenen buğdayların gümrük vergilerinin verilmesi ve İstanbul'a gönderilmesi yazılmaktaydı (BOA. C..ML. 9/351).

Bazı kayıtlarda Tarsus İskelesi'nden zahirenin yüklenerek İstanbul'a gönderildiğinden bahsetmektedir. İstanbul'un zahire ihtiyacı için Tarsus İskelesi Mübayacısı Ömer Efendi'ye emir verilmiştir (BOA. C..BLD. 150/7500). Yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı Devlet adamları Tarsus'taki idarecilere yazdıkları emirlerde Tarsus İskelesi'nde kurşun madeni, arpa, buğday ve benzeri malların geldiği gibi derhal İstanbul'a sevk edilmesini istemişlerdir. Bu şekilde yazılan başka bir emirde yine "*Asitane'nin ihtiyacı için Tarsus İskelesi'ne tabi kazalardan istenen huntanın Dergâh-ı Ali gediklerinden Mustafa marifetiyle acilen mübaa'ya olunup sefinelerde Tersane-î Amire'ye teslim edilmesi*" şeklinde talimat verilmiştir (BOA. AE. SMHD. II. 20/1192). H. 23 Safer 1248 / M. 22 Temmuz 1832 tarihli bir yazışmada ise Tarsus İskelesi'nden peksimedlerin yüklendiği anlaşılmaktadır (BOA. HAT. 359/20045).

H. 24 Cemâziye'l-âhir 1271 / M. 14 Mart 1855'te yazılan bir kayıta Tarsus İskelesi'nin halen aktif kullanıldığını anlamaktayız. Hükümde Flemenk Devleti tüccarlarından Ricyu Foreps'in Beyrut ve Tarsus'ta buğday satın aldığı ve buğdayların Tarsus İskelesi'nden gemilere yüklenerek nakledilmesine engel olunmaması emredilmiştir (BOA. HR. MKT. 104/3). 1855'e kadar da iskelenin aktif olduğu ve az da olsa halen malların nakledildiği anlaşılmaktadır. Ancak H. 23 Safer 1272 / M. 4 Kasım 1855'te farklı bir hükümde ise Mersin İskelesi'nin ön plana çıktığını ve hatta Tarsus'a bağlı olduğu vurgulanmaktadır (BOA. MVL. 347/94). Osmanlı Devleti'ne ait arşiv kayıtlarından da anlaşıldığı kadarıyla Tarsus, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra limandan ziyade bir iskeleye görevi görmüştür. Osmanlı Devleti özellikle Çukurova bölgesinden maden, buğday, arpa, peksimed ve daha birçok ürünü Tarsus İskelesinde bulunan gemilere yükleyerek başta İstanbul olmak üzere büyük kentlere göndermekteydi. Afrika'da Osmanlı hâkimiyetinin başlamasından sonra bazen de ordunun ihtiyaçları olan cephaneye ve zahire gibi mallar yine Tarsus İskelesinden gönderilmekteydi.

5. Tarsus İskelesi'nin Önemini Kaybetmesi

Antik çağda Tarsus'u ön plana çıkararak en önemli etmen Rhegma Gölü'nün

varlığıydı. Gölü besleyen kaynak ise Kydnos (Berdan) Irmağı olmuştur. Bu gölün sağladığı ticari ve askeri özellik sayesinde Tarsus ilk dönemlerde Doğu Akdeniz'in ileri ve en güzel kent olarak ön plana çıkarmıştır (Öz, 1998, s. 31). Tarsus özellikle Roma egemenliğine girmesiyle beraber sadece Kilikya'nın değil Taşeli bölgesinin de başkenti konumuna gelmiştir (Uğuz, 2011, s. 11). Bu dönemde kent sahip olduğu liman özelliğiyle bütün ticaret yollarının geçtiği zengin ve cezbedici bir kent haline gelmiştir (Çıplak, 1968, s. 70).

Roma İmparatorluğu ikiye ayrıldıktan sonra Tarsus, Doğu Roma'nın (Bizans'ın) egemenlik alanında kalmıştı. Tarsus'un içinden geçen Kydnos (Berdan) Nehirlerin bazı dönemlerde taşkınlar yapması kente büyük zararlar vermesi üzerine, bu taşkınlıkların önlenmesi adına kentte birtakım imar faaliyetleri yapıldı. M.S. VI. yüzyılda meydana gelen su taşkınları nedeniyle, Doğu Roma İmparatoru Justiniaus, nehrin yatağının değiştirilmesi için birtakım çalışmalar yaptırdı ve nehrin yatağı biraz doğuya kaydırıldı. Justiniaus'un amacı taşkınlıkları önlemektir. İlk zamanlarda çok hissedilmese de ilerleyen dönemlerde Rhegma Gölü'ne Toroslar'dan gelen suların azalması liman özelliğini olumsuz etkilemeye başladı. Bu durum zamanla göl suyunun azalmasına ve yeni takviye su gelmediğinden bataklıkla dönüşmesine neden oldu (Öz, 1998, s. 7-8). Durum bu şekilde olunca Mersin kenti ön plana çıkmaya başladı. Osmanlı Devleti'ne ait 1850'li yıllardaki yazışmalarda bu durum net şekilde görülmektedir. Nitekim 24 Nisan 1853'teki bir vesikada "Tarsus'da kâin Mersin iskelesinden iskele-i mezkûr bir on iki seneden berü ma'mûriyete yüz tutmuş olmadan nâşî kadimden ol taraf ve hem civarı karyeler..." iskenenin 1840'lardan itibaren gelişmeye ve Tarsus'un önüne geçmeye başladığı anlaşılmaktadır (BOA. İ.MVL 284/11218 aktaran Mazak ve Doğan, 2014, s. 45). Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla Tarsus Sancağı dâhilinde bir köy iken iskelesi sayesinde Tarsus'un aleyhinde gelişme kaydetmiştir (Mazak ve Doğan, 2014, s. 53).

Tarsus liman kenti olduğu zamanlarda genelde tüccarların uğrak noktasıydı. Ancak limana bu şekilde yapılan müdahale sonuçlarını XIX. yüzyılda tam göstermeye başladı. Bu yüzyılda Tarsus'un, Akdeniz ile bağlantısı önemli derecede azaldı. Kapladığı 100 bin dönümlük alanla batı dünyasında Rhegma Gölü olarak bilinen bu iç göle Osmanlı arşiv kayıtlarında Aynaz Bataklığı olarak bilinmektedir. 1825, 1865 ve 1895 yıllarında Kydnos'un (Berdan) şehir içinde kalan eski yatağının kirliliği ve Rhegma bataklığı nedeniyle Tarsus ve civarında sıtma ve kolera salgını oldu ve bu salgınlarda binlerce kişi hayatını kaybetti (Öz, 1998, s. 9). Bataklığı kurutma ile ilgili birtakım çalışmalar yapıldı. Mısır'a hâkim olan İbrahim Paşa (1832-1840), Tarsus'ta deniz kıyısında liman kenti kurmak ve bataklığı kurutarak çiftlik haline getirerek tarım yapılmasını sağlamak için proje hazırladı (Uğuz, 2011, s. 288). Osmanlı Devleti'nde 1850'li yıllara ait resmi yazışmalarda

Osmanlı Devleti'nin Mehmet Ali Paşa İsyanı'na son vererek Adana ve Tarsus'u geri almasıyla bu plan gerçekleştirilemedi. Osmanlı Devleti, Tarsus'ta bulunan bataklığı ıslah çalışmaları için 1863'te bir proje hazırladı. Sabuncuoğlu Hana isimindeki bir gayrimüslime bataklığı kurutması için görev verildi (BOA. A. MKT. MHM. 397/58)¹³. Bu

¹³ Bu hizmetlerinden ötürü Sabuncuoğlu Hanna'ya devlet tarafından Mecidiye Nişanı verildi. *Mecidiye Nişanı*: Osmanlı nişanlarından birinin adıdır. Halk arasında Mecidiye nişanı suretinde kullanılırdı. 1852'de ihdas olunmuştur. Sultan Mecid'e nispeten bu adı almıştır. Birinci, İkinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci rütbeleri olduğu gibi murassada vardı. Kayd-ı hayat şartıyla verilir. Mecidiye nişanı iyi hizmet edenlere verilir. Bkz. (Pakalın, 1971, s. 428). Sözlükte alamet ve işaret gibi anlamlara gelen nişan Farsça bir kelime olup, Osmanlı devlet bürokrasisinde farklı anlamlarda kullanılmıştır. Devlette üstün hizmetlerden ötürü askerî ve mülkî görevlilere çeşitli madalyalar verilmekteydi. Bu uygulamaya II. Mahmud devrinde başlanmıştır. Daha önce de ödüllendirmeler yapılmaktaydı. Sultan Abdülmecid zamanında imtiyaz nişanı denilen nişanlar kaldırılarak batı tarzında ilk nişan 1852'de Mecidi nişan olarak ihdas edildi. Artık bundan sonra verilen

proje ile bataklıkta kanallar açılarak sedler yapıldı ve yaklaşık 20 bin dönüm arazi ıslah edilerek tarım alanına dönüştürüldü (BOA. İ.MVL. 582/26133; aktaran Uğuz, 2011, s. 289).

Aralıklı devam eden bataklık ıslah etme çalışmaları 1890'dan sonra Tarsus Kaymakamı Mehmet Ziya Bey tarafından yeniden planlandı. Bu plan çerçevesinde yaklaşık 4 bin kişi çalıştırılarak, geniş bir araziye tarım alanı haline getirildi (BOA. DH.MKT., 15/29, aktaran: Uğuz, 2011, s. 291). 1902'de Adana Vilâyeti tarafından bataklıkla alakalı yapılan çalışmalarda ve hazırlanan raporlarda, mezkûr bataklığın 52.560 dönüm olduğu kaydedilmektedir. Halen kısmen de olsa denizle bağlantısı olduğundan, sandalla gezilebilecek kadar derin olduğu ve kurutulmasının zahmetli olacağı hazırlanan raporlarda belirtilmiştir (Uğuz, 2011, s. 292).

Dönem dönem çalışmalar olsa da bataklık alanı geniş olduğundan uzun yıllar üstesinden gilememiştir. 1925 yılında Tarsus'ta bulunan Ali Surûri Bey'e yöre halkının dile getirmesiyle konu meclis gündemine alınmıştır. Yine kurutulması ile alakalı olarak birtakım çalışmalar yapılmıştır. Bu bataklığın tam olarak kurutulması çalışmaları 1940 yılında sağlanabilmiştir. Bataklığın olduğu yerlerde okaliptüs ağaçları dikilerek, kentin güneyinde bugün de mevcut olan Karabucak ormanlık alanı oluşturulmuştur. Böylece Çukurova'nın batısında binlerce dönümlük nitelikli tarım alanları ortaya çıkarılmıştır (Uğuz, 2011, s. 292-293).

Sonuç

Tarsus ilk çağlardan itibaren Doğu Akdeniz'de diğer kentler arasında ön plana çıkmıştır. Kente bunu sağlayan önemli unsur ise Rhegma Gölü'nün varlığı olmuştur. Göl sayesinde kent stratejik olarak ön plana çıkarak tarih boyunca birçok devletin ve medeniyetin istahını kabartmıştır. Tarihte birçok kez istilalara maruz kalan kent, Roma döneminde Rhegma Gölü'nün sağladığı iç liman özelliğiyle bütün ticaret yollarının geçtiği zengin ve cezbedici bir kent haline gelmiştir. Dönemin kaynaklarında iskeleden ziyade genelde liman olarak geçmektedir. Roma İmparatoru tarafından kentte meydana gelen su taşkınlıklarının önlenmesi adına, su kanallarının doğuya kaydırılması Rhegma Gölü'nü olumsuz etkilemiştir. Zamanla su kaynağının azalmasıyla Rhegma Gölü bir bataklığa dönüşmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti bölgeyi fethedince bu limanı aktif bir şekilde uzun yıllar kullanmıştır. Liman Osmanlı arşiv kayıtlarında genelde Tarsus İskelesi olarak geçmektedir. Osmanlı idaresinde özellikle 1825-1826 yıllarında iskelenin önemli bir konuma sahip olduğunu ve bölgeye ait ticari faaliyetlerin buradan yapıldığını görmekteyiz. Özellikle Tokat üzerinden Kayseri ve Niğde yolları kullanılarak Tarsus İskelesi üzerinden Frenkistan'a pamuk ve külçe bakır ticaretinde önem kazandığı ve bu konuda arşiv kayıtlarında da sıkça bahsedildiği görülmektedir. Ayrıca iskeleden peksimed, buğday, arpa gibi ürünler ve çeşitli madenlerin sevkiyatı yapılmıştır.

Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla 1850 sonrası artan ticari trafiği ile Kent'in denizle bağlantısını sağlayan iskele Mersin olmuştur. Tarsus Limanı ilk dönemlerden beri Ayas Limanı ile beraber önemli bir ticaret merkezi konumuna gelmişti. Dış ticarete gelişen ve yabancı devletlerle güçlü ticari bağlar oluşturan kentin bu özel konumu Çukurova'nın dışarıya açılan bir kapısı olmuştur. Fakat zaman içerisinde coğrafi sebeplerden ötürü bu stratejik konumunu kaybederek bir kara kenti haline gelmiştir. Tarsus XIX. yüzyılın başlarına kadar Kazanlı ve XIX. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyıla kadar da Mersin Limanı'na tabi olarak gelişme göstermiştir. Kent sadece deniz yolu değil, Gülek Boğazı'na

nişanlar bu şekilde anıldı. Bu dönemde görevlerinde başarılı olan kişilere verilmeye başlandı (Artuk, 2007, s. 154-156).

sahip olması ve Anadolu-Suriye ticaret ve kervan, hac ve posta yollarının güzergâhında olması kentin ayrıca kara ticaretinde de önemli bir gelişme göstermesini sağlamıştır. Osmanlı arşiv kayıtlarında Tarsus İskeleyi'nin faaliyetlerinden pek çok yerde bahsedilmektedir. Ancak iskeledeki ticari faaliyetlerin sona ermesiyle alakalı ne Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde ne de Tarsus Şer'iyeye Sicilleri'nde herhangi bir kayda rastlanmamaktadır. Bir zamanlar Batı Anadolu'nun önemli ve işlek limanı, zengin ve gösterişli kentiyken Menderes Nehri'nin taşıdığı alüvyonlar yüzünden limanın önünün tıkanması sebebiyle sahip olduğu önemi Mersin'e kaptırmıştır.

XIX. yüzyıla kadarda aktif kullanılan iskele, zamanla suyu azalmaya başlamış ve giderek bir bataklığa dönüşmüştür. Batılıların Rhegma olarak adlandırdığı bu bataklığa, Osmanlı kayıtlarında Aynaz Bataklığı olarak geçmiştir. Artık kullanılamaz duruma gelen ve yaklaşık 100 bin dönüm araziye kaplayan bu bataklık alanın kurutulması için 1832'de çalışmalar başlatılmıştır. İlk çalışmalar Mısır valisi olan İbrahim Paşa bataklığı kurutma ile ilgili projeler hazırlamıştır. Amacı bataklığın yerini çiftlik haline getirerek burada tarım ürünleri yetiştirmektir. Ancak Osmanlı Devleti bölgeyi geri aldığından İbrahim Paşa'nın projesi de gerçekleşmemiştir. Daha sonra bataklığın kurutulması ile ilgili ihaleler yapıp çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar yaklaşık 100 yıl devam etmiştir. Yapılan çeşitli proje ve planlar neticesinde tarih boyunca liman özelliğiyle ön plana çıkan Tarsus, bundan sonra tarım bölgesi olarak önem arz etmeye başlamış ve liman olma özelliğini Mersin'e kaptırmıştır.

Arşivler

C.,DRB. 58/2879; 16/776; 22/1052; 26/1282.

C.,DH.226/11256;

C.,AS. 1104/48835; 26/1181.

C.,ML. 9/351.

C.,BLD. 150/ 7500.

HAT. 359/20045.

HR.MKT. 104/3.

MVL. 347/94.

A.MKT.MHM. 397/58.

İ.MVL. 582/26133.

DH.MKT., 15/29.

AE. SMHD. II. 20/1192.

Kaynakça

Artuk, İ. (2007). Nişan. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 33, s. 154-156). İstanbul: TDV Yayınları.

Atan, T. (1990). *Türk Gümrük Tarihi*, C. I. Ankara: TTK Yayınları.

Bahadır, G (2010). Geç Antik Dönem ve Ortaçağ'da Tarsus Tarihi. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 39-60.

Baltacı, C. (2010). *Türk-İslâm Kültür ve Medeniyetinde Tarsus*. Ankara: TDV Yayınları.

Bilgili, A. S. (2001). *Osmanlı Döneminde Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri (Sosyo Ekonomik Tarih)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Bilgili, A. S. (20119). Tarsus. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 40, s. 111-114). İstanbul: TDV Yayınları.
- Cengiz, H. E. (1983). *Ermeni Komitelerinin A'mal ve Harekât-ı İhtilaliyyesi*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Çıplak, M. N. (1968). *İçel Tarihi*. Ankara: Güzel Sanatlar Matbaası.
- Darkot, B. (2001). Tarsus. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 12, s. 18-24). İstanbul: TDV Yayınları.
- Dursun Y. H. (1991). Avâsım. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 4, s. 111-112). İstanbul: TDV Yayınları.
- Durugönül, S. (2001-2002). Development of Ancient Settlements in Cilicia. *Adalya*, 5, 107-119.
- Ebu'l-Abbas Ahmet b. Yahya b. Cabir el-Belâzurî (1987). *Fütûhü'l-Büldân*, Beyrut: İSAM.
- Erzen, A. (2007). *Tarsus Kılavuzu. Günümüz Türkçesiyle*. Mersin: Aratos Kitaplığı.
- Georg, O. (1981). *Bizans Devleti Tarihi*. (çev. Fikret Işıltan). Ankara: TTK.
- Gök, U. (2016). 370-389-404 Numaralı Tarsus Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1324-1325 M.1906-1908). Yüksek Lisans Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Görür, M. (1988). Hadidî (1991). *Tevârih-i Âl-i Osman*. (haz. Necdet Öztürk). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (2014). *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*. İstanbul: İlgi Kültür
- Jorga, N. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. C. III. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Kâtip Çelebi (1145). *Cihannüma*. İstanbul: Dersaadet Yayınları.
- Kimya, O. (2017). 293 Numaralı Tarsus Şer'iyye Sicilinin Traskripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1264/1266-M. 1848/1850). Yüksek Lisans Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Kutluoğlu, M. H. (2000). Kavalalı İbrâhim Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 21, s. 330-333). İstanbul: TDV Yayınları.
- Mazak, M. Ve Doğan A. (2014). *Osmanlı Arşiv Vesikaları ve Fotoğraflarla Mersin Limanı Tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Meydan Larousse. (1988). Tarsus Maddesi. C. XI. İstanbul: Meydan Gazetecilik ve Neşriyat.
- Öz, H. (1998). *Bilinmeyen Tarsus*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özgüç, T. (1949). Gözlükule Kazıları. *Belleten*, 11(41), 364-367.
- Pakalın, M. Z. (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. C. II. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Piri Reis (1988). *Kitâb-ı Bahriye*. C. IV. (edt. Ertuğrul Zekai Ökte). Ankara: TTK.
- Poş, A. (2005). Osmanlı Dönemine Tarsus (1516-1923). *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 243-278.
- Poş, A. (2008). *Arşiv Belgelerine Göre Tarsus'ta Sosyo-Kültürel Yapı (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı)*. Doktora Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Rasim, A. (2000). *Osmanlı Tarihi*. C. I. İstanbul: Çevik Matbaacılık.
- Refik, A. (1912). *Büyük Umumi Tarih*. C. I. İstanbul: Kitabhane-i İslâm ve Askeri Neşriyatı.

- Salnâmelere Göre Osmanlı Döneminde Tarsus. *Cumhuriyetimizin 75. Yılında DüündenBugüne 1. Tarsus Sempozyumu Bildirileri*, 25-26 Aralık 1988, Tarih ve Kültür Varlıklarını Koruma Vakfı, Mersin/Tarsus: Tarih ve Kültür Varlıklarını Koruma Vakfı Yayınları, 16-31.
- Sümer, F. (2001). Ramazanoğulları, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 9, s. 442-445). İstanbul: TDV Yayınları.
- Süreyya, M. (1996). *Sicill-i Osmanî*. C. III. (haz. Nuri Akbayar). İstanbul: Numune Matbaacılık.
- Şemseddin Sami. *Kamusu'l-a'lam*, C. IV. www.osmanlicasozlukler.com/kamusulalam/ [Erişim: 1.10.2024].
- Taeschner, F. (2010). *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı*. (çev. Nilüfer Epçeli). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Tarsus Ticaret ve Sanayi Odası. (1986). *Tarsus Rehberi*, Tarsus: Arba Yayınları.
- Uğuz, S. (2011). *I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyetin İlk Yıllarına Tarsus (1878-1926)*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Uluğ, B. (1943). *Tarih Boyunca Çukurova*. C. II. Mersin: Toros Matbaası.
- William M. R. (2000). *Tarsus: Aziz Pavlus'un Kenti*. (çev. Levent Zoroğlu). Ankara: TTK Yayınları.
- Yeni Türk Ansiklopedisi*. (1985). Tarsus Maddesi. C. IX. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Yıldız, S. (2010). Tarsus'un Müslümanlar Tarafından Fethi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1), 87-103.
- Yurt Ansiklopedisi*. (1982). İçel. C. 5. İstanbul: Anadolu Yayıncılık, s. 3617-3764.